

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

BEKENTENISSEN

VERTAALD EN BEZORGD DOOR
LEO VAN MARIS

UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS·AMSTERDAM·ANTWERPEN

Deze uitgave is mede tot stand gekomen dankzij subsidies van de Franse Ambassade en van de Stichting Pro Helvetia.

Eerste druk november 1996
Tweede druk februari 1997

Copyright Nederlandse vertaling © 1996 Leo van Maris/
BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam
Oorspronkelijke titel: *Les Confessions*
Uitgave: Pléiade, Gallimard
Omslagillustratie: Jean-Jacques Rousseau,
pastel van Maurice Quentin de La Tour
(Musée A. Lecuyer, Saint-Quentin, Aisne)

ISBN 90 295 3490 7 / NUGI 321

VOORWOORD

Rousseau is in ballingschap met het schrijven van zijn *Bekentenissen* begonnen. Hij is dan drieënvijftig jaar oud. Nadat hij door Frankrijk en Genève met arrestatie was bedreigd, door de stad Bern was verdreven uit Yverdon, door het volk was verjaagd uit Môtiers, wederom op last van Bern het Petersinsel had moeten ontruimen en in Biel, dat onder gezag van de prins-bisschop van Basel viel, de mededeling had gekregen dat zijn uitzetting werd voorbereid, na dit alles dus had hij zich uiteindelijk laten overhalen uit te wijken naar Engeland. Dat was in 1766. Zeven jaar eerder al had hij het plan opgevat zijn levensgeschiedenis te schrijven. Marc-Michel Rey, uitgever in Amsterdam, had hem dat ook al een paar keer gevraagd. Rey wilde Rousseaus autobiografie uitgeven als het eerste deel van zijn verzameld werk. In Engeland komen de eerste zes boeken van de *Bekentenissen* tot stand.

Uitgangspunt voor Rousseau bij het schrijven van zijn memoires is een volstrekte en niets ontziende eerlijkheid. Ongetwijfeld is hij in dit opzicht verder gegaan dan ooit iemand vóór hem. Hij doet een aantal bekentenissen die hem bijzonder moeilijk vallen en die hij nog nooit aan iemand heeft gedaan. Maar hij wil ook de motieven van zijn daden achterhalen. Dan wordt zijn verslag een zelfanalyse en ook dat is in die vorm niet eerder gedaan.

Rousseau zegt dat hij zijn autobiografie niet schrijft om zichzelf te rechtvaardigen. Hij wil de feiten geven en zijn innerlijk tonen. De lezer moet dan zelf maar oordelen. Toch hebben de *Bekentenissen* vaak het karakter van een zelfrechtvaardiging. Dat is niet onbegrijpelijk. Als Rousseau met zijn levensverhaal begint voelt hij zich door vele vroegere vrienden verraden en door complotten achtervolgd. Hij verdenkt zijn vijanden er zelfs van dat ze na zijn dood zijn geschriften in vervalste vorm willen uitgeven. Het manuscript van de *Bekentenissen* laat hij vergezeld gaan van een oproep aan iedereen die het in handen krijgt om het niet te vernietigen. Die angst heeft natuurlijk iets pathologisch en zeker is de karakterstructuur van Rousseau voor een belangrijk deel voor zijn houding verantwoordelijk. Zoals uit zijn eigen beschrijvingen al blijkt was hij uiterst gevoelig, niet altijd even gemakkelijk in het sociale verkeer en had hij een hekel aan compromissen. Zijn correspondentie toont aan dat hij zich van zijn paranoïde trekjes ook zelf bewust was.

De persoon Rousseau riep vaak extreme reacties op, van grote verheerlijking tot diepe verguizing. Dat blijkt al uit de publieke waardering. Totaal onbekenden kwamen hem op de Ermitage, in Montmorency en te Môtiers bezoeken, alleen om te kunnen zeggen dat ze hem gezien en gesproken hadden. Het volk van Môtiers daarentegen jowde hem uit en bekogelde zijn huis met stenen. Maar ook bij mensen die hem beter kenden waren de verschillen in appreciatie groot. Innige vriendschap en diepe afkeer bestonden naast elkaar en beide komen eigenlijk nog steeds voor. Er zijn nu nog mensen die een zo grote afkeer van de persoon hebben dat zij niet in staat zijn de genialiteit van het werk te zien. Paradoxaal genoeg blijkt de absolute eerlijkheid waarmee hij zijn tegenstrijdigheden, inconsequenties, zwakheden, kortom zijn vaak chaotische gevoels- en gedachtelevens beschrijft, toch weer op verschillende manieren te interpreteren. Zijn beschrijvingen en analyses worden om hun eerlijkheid en herkenbaarheid bewonderd, maar door sommigen gezien als geraffineerde pogingen alles toch weer mooier voor te

stellen dan het is geweest.

Zijn ideeën hebben niet minder tegenstand ontmoet. Zo was hij voor gelovigen niet orthodox genoeg en voor ongelovigen juist weer te religieus. De veroordelingen van *Émile*, het boek dat zijn aanwezigheid in een aantal steden en staten ongewenst maakte, zijn een gevolg van het eerste, zijn breuk met de encyclopedisten komt voor een belangrijk deel uit het laatste voort. Soms werd hij door zijn vijanden bespioneerd en achtervolgd en om hem tegen ongewenste acties te beschermen lieten zijn vrienden hem dan ook weer schaduwen, zonder dat hij daar overigens zelf van op de hoogte was. Dat hielp zijn overgevoelige natuur uiteraard niet zich een evenwichtig oordeel over zijn omgeving te vormen.

De Engelse ballingschap duurde niet lang. In 1767 is hij weer terug in Frankrijk. Hij is even van plan zijn *Bekentenissen* niet voort te zetten, maar in 1769 schrijft hij toch, in ieder geval grotendeels, het tweede en laatste deel. De daarin verhaalde gebeurtenissen lopen tot vlak vóór zijn vertrek naar Engeland. Over de laatste twaalf jaar van zijn leven heeft Rousseau dus niet in zijn *Bekentenissen* geschreven. Wel heeft hij van 1772 tot 1776 gewerkt aan drie dialogen, getiteld *Rousseau, juge de Jean-Jacques*, waarin zijn pogingen tot zelfrechtvaardiging op de voorgrond staan. Aan zijn laatste autobiografische geschrift, *Les Rêveries du promeneur solitaire* werkte hij van 1776 tot 1778, het jaar van zijn dood. Deze *Overpeinzingen van een eenzame wandelaar* zijn wel eens het derde deel van de *Bekentenissen* genoemd.

Rousseaus invloed is bijzonder groot geweest op verschillende gebieden. *Du Contrat social* is zeker het belangrijkste staatkundige geschrift van de achttiende eeuw. De daarin geformuleerde ideeën over vrijheid en gelijkheid hebben veel bijgedragen tot de Franse constituties van 1793 en 1795. Meer dan anderhalve eeuw later, in 1948, zijn die ideeën terechtgekomen in de Universele Verklaring van de rechten van de mens. De roman in brieven *Julie ou la Nouvelle Héloïse* is een van de wegbereiders voor de romantiek. De beschrijving van Rousseaus natuurbeleven heeft grote gevolgen gehad voor ons aller appreciatie van bos, beek en berg en ook zijn ideeën over de opvoeding hebben diepe sporen getrokken. Maar met zijn *Bekentenissen* stoot Jean-Jacques de deur open naar het moderne egodocument. Het is het begin van een nieuw tijdperk. De literatuur krijgt een ander aanzien. Geen schrijver heeft een zo grote invloed op andere schrijvers uitgeoefend als Rousseau.

DEEL I

BOEK EEN

Intus, et in cute

Ik ga iets ondernemen dat nooit eerder is gedaan en dat, als het eenmaal is uitgevoerd, niet zal worden nagevolgd. Ik wil aan mijn medemensen een mens laten zien zoals hij werkelijk is en die mens, dat ben ik zelf.

Enkel en alleen ik zelf. Ik ervaar mijn eigen innerlijk en ik ken de mensen. Ik ben niet gemaakt als enig ander mens die ik heb ontmoet. Ik durf zelfs te geloven dat ik niet gemaakt ben als enig ander mens ter wereld. Ook al zou ik niet beter zijn, ik ben op zijn minst anders. Of de natuur er goed of slecht aan heeft gedaan de mal te breken waarin ik gegoten ben, daarover kan men alleen oordelen als men mij gelezen heeft.

Laat de bazuin van het laatste Oordeel maar schallen, het geeft niet wanneer. Ik zal met dit boek in de hand voor de opperste rechter verschijnen. Ik zal dan luid en duidelijk zeggen: `Zie, dit heb ik gedaan, dit heb ik gedacht, dit ben ik geweest. Met dezelfde openhartigheid heb ik het goede en het kwade verteld. Ik heb niets ongunstigs verzwegen en er niets gunstigs aan toegevoegd en als ik enkele onbelangrijke versieringen heb aangebracht, is dat alleen maar gebeurd om een leemte te vullen die ontstaan was door de ontoereikendheid van mijn geheugen. Ik heb mogelijk iets voor waar aangenomen waarvan ik wist dat het waar geweest kon zijn, nooit iets waarvan ik wist dat het onwaar was. Ik heb mijzelf laten zien zoals ik was, laag en verachtelijk als ik dat geweest ben, goed, edelmoedig en verheven wanneer dat het geval was. Ik heb mijn innerlijk blootgelegd zoals U het zelf hebt gezien. Eeuwig Wezen, verzamel de onmetelijke menigte van mijn medemensen om mij heen. Laat ze mijn bekentenissen horen, laat ze jammeren om mijn schanddadens, laat ze zich schamen voor mijn zwakheden. Laat ieder van hen op zijn beurt met dezelfde oprechtheid aan de voet van Uw troon zijn hart blootleggen en laat dan iemand zeggen, als hij durft: ``Ik was beter dan deze mens."'

Ik ben in 1712 te Genève geboren als zoon van burger Isaac Rousseau en burgeres Suzanne Bernard. Omdat een zeer bescheiden nalatenschap onder vijftien kinderen moest worden verdeeld, bestond mijn vaders aandeel uit bijna niets en had hij als enig middel van bestaan zijn beroep van klokkenmaker, waarin hij overigens heel bedreven was. Mijn moeder, een dochter van de predikant Bernard, bezat meer geld. Ze had ook een goed verstand en was mooi. Mijn vader had haar niet gemakkelijk gekregen. Hun liefde was bijna tegelijk met hun leven begonnen. Vanaf hun achtste of negende wandelden ze iedere avond samen over de promenade de la Treille. Toen ze tien waren konden ze niet meer buiten elkaar. Genegenheid en zielsverwantschap versterkten in hen het gevoel dat door gewoonte was ontstaan. Beiden, ontvankelijk en gevoelig van aard, wachtten alleen maar op het ogenblik dat ze dezelfde gesteldheid in een ander zouden vinden of liever nog, dat ogenblik wachtte op hen en elk van de twee stortte zijn innerlijk uit in het eerste hart dat zich daarvoor opende. Het lot, dat hun liefde leek te dwarsbomen, wakkerde deze alleen maar aan. De jonge minnaar, niet bij

machte zijn geliefde voor zich te winnen, werd door smart verteerd. Zij raadde hem aan op reis te gaan om haar te vergeten. Hij reisde vergeefs en kwam weer thuis, verliefder dan ooit. Hij vond haar die hij beminde weer terug, liefdevol en trouw. Na deze beproeving bleef hun niets anders over dan elkaar hun leven lang lief te hebben. Dat zwoeren ze en de zegen van de hemel rustte op hun eed.

Gabriel Bernard, een broer van mijn moeder, werd verliefd op een van de zusters van mijn vader, maar zij wilde alleen maar de vrouw van de broer worden als haar broer de zuster zou trouwen. De liefde bracht alles in orde en beide huwelijken werden op dezelfde dag gesloten. Zo was mijn oom de man van mijn tante en hun kinderen werden in dubbel opzicht mijn volle neven en nichten. Een jaar later werd uit elk van beide huwelijken een kind geboren, maar vervolgens moesten beide echtparen toch weer uit elkaar.

Mijn oom Bernard was vestingbouwkundige. Hij nam onder prins Eugenius dienst in het Duitse Rijk en Hongarije. Hij onderscheidde zich bij de belegering en de slag van Belgrado. Mijn vader vertrok na de geboorte van mijn enige broer naar Constantinopel, omdat hem was gevraagd klokkenmaker te worden aan het hof van de sultan. Tijdens zijn afwezigheid bezorgden de schoonheid, de geestigheid en de talenten¹ van mijn moeder haar verschillende bewonderaars. Mijnheer de la Closure, de Franse zaakgelastigde, was een van degenen die het meest naar haar gunsten dongen. Zijn gevoelens moeten hevig zijn geweest, want dertig jaar later zag ik hem nog ontroerd raken toen hij over haar sprak. Mijn moeder bezat meer dan alleen haar deugdzaamheid om zich tegen hem te verdedigen. Ze hield innig van haar man en drong er bij hem op aan dat hij terugkwam. Hij liet alles in de steek en kwam terug. Ik was het trieste resultaat van die terugkeer. Tien maanden later werd ik geboren, zwak en ziek. Ik kostte mijn moeder het leven en mijn geboorte was de eerste ramp die mij getroffen heeft.

Ik weet niet hoe mijn vader dit verlies droeg, maar wel weet ik dat hij het nooit te boven is gekomen. Hij meende haar in mij terug te zien, zonder dat hij kon vergeten dat ik haar van hem had afgenomen. Hij omhelsde me nooit zonder dat ik door zijn zuchten en zijn krampachtige gebaren merkte dat er een bitter verdriet achter zijn liefkozings schuilging. Die waren mij er des te dierbaarder om. Wanneer hij zei: 'Jean-Jacques, laten we over je moeder spreken', antwoordde ik: 'Wel, vader, dan gaan we dus huilen', en die woorden alleen al brachten hem de tranen in de ogen. 'Ach,' zei hij zuchtend, 'geef me haar terug, troost me over haar verlies, vul de leegte die ze in mijn hart heeft achtergelaten. Zou ik zo van je houden als je alleen maar mijn zoon was?' Veertig jaar nadat hij haar verloren had is hij gestorven in de armen van een tweede vrouw, maar met de naam van de eerste op zijn lippen en haar beeld diep in zijn hart gegrift.

Dat waren mijn ouders. Van alle gaven waarmee de hemel hen had begiftigd, lieten ze mij alleen een gevoelig hart na, maar voor henzelf had dat geluk betekend, terwijl het mij alle rampen van mijn leven bracht.

¹ Ze bezat voor haar stand uitzonderlijke talenten, aangezien haar vader, de predikant, die haar aanbad, veel zorg aan haar opvoeding had besteed. Ze tekende, zong, begeleidde zichzelf op de toerbe, was belezen en schreef acceptabele verzen. Hier is er een dat zij tijdens een wandeling met haar schoonzuster en hun beide kinderen improviseerde naar aanleiding van een opmerking over haar broer en haar man, die afwezig waren:

Ces deux Messieurs qui sont absents
Nous sont chers de bien des manières;
Ce sont nos amis, nos amants;
Ce sont nos maris et nos frères,
Et les pères de ces enfants.

Ik was bijna stervend geboren. Men had weinig hoop mij in leven te houden. Ik bracht de kiem mee van een kwaal die met de jaren is verergerd en die mij tegenwoordig af en toe met rust laat alleen om mij op een andere manier heviger te laten lijden. Een zuster van mijn vader, een lieve en verstandige jonge vrouw, zorgde zo goed voor me dat ze mij er bovenop bracht. Op het ogenblik dat ik dit schrijf is ze nog steeds in leven en verzorgt ze, op tachtigjarige leeftijd, een man die jonger is dan zij, maar die door de drank is geveld. Lieve tante, ik vergeef u dat u mij in leven hebt gehouden en het doet me verdriet dat ik u aan het einde van uw leven niet de liefdevolle zorgen kan schenken die u mij zo overvloedig hebt geschonken aan het begin van het mijne. Mijn verzorgster Jacqueline leeft ook nog. Ze is gezond en sterk. De handen die bij mijn geboorte mijn ogen openden, kunnen ze bij mijn dood weer sluiten.

Ik voelde voordat ik dacht. Dat geldt voor iedereen, maar voor mij nog meer dan voor de rest van de mensheid. Ik weet niet wat ik tot mijn vijfde of zesde jaar heb gedaan. Ik weet niet hoe ik heb leren lezen. Ik herinner me alleen de eerste boeken die ik las en de uitwerking die ze op mij hadden. Vanaf die tijd ben ik me ononderbroken van mezelf bewust geweest. Mijn moeder had romans nagelaten. Mijn vader en ik begonnen ze na het avondeten te lezen. Aanvankelijk was het alleen de bedoeling om mij met onderhoudende boeken in het lezen te oefenen, maar weldra werd onze belangstelling zo groot dat we elkaar bij toerbeurt aan één stuk door voorlazen en daar hele nachten aan besteedden. We konden er pas mee ophouden als het boek uit was. Soms zei mijn vader vol schaamte, als hij 's morgens de zwaluwen hoorde: `Laten we gaan slapen. Ik ben een nog groter kind dan jij.'

In korte tijd kon ik door deze gevaarlijke methode niet alleen bijzonder goed lezen en begrijpen, maar maakte ik me ook een voor mijn leeftijd zeldzame kennis van de menselijke hartstochten eigen. Ik had geen idee van de werkelijkheid, maar alle gevoelens waren me al bekend. Ik had geen enkel inzicht, maar had alles gevoeld. De verwarde emoties die ik voortdurend ondervond, betekenden geen aantasting van mijn verstand, dat ik nog niet had, maar ontwikkelden een ander soort verstand en gaven me van het menselijk leven eigenaardige, wonderlijke voorstellingen waarvan ervaring noch nadenken me ooit helemaal heeft kunnen genezen.

In de zomer van 1719 hadden we de romans uitgelezen. De volgende winter bracht ons wat anders. Toen mijn moeders bibliotheek was uitgeput, namen we onze toevlucht tot het deel dat ons van de bibliotheek van haar vader was toegefallen. Gelukkig waren er goede boeken bij en dat kon ook moeilijk anders, omdat die bibliotheek immers was samengesteld door een predikant, een geleerde zelfs, want dat was destijds gebruikelijk, maar ook door iemand met smaak en inzicht. De *Histoire de l'Église et de l'Empire* door Le Sueur, de verhandeling van Bossuet over de wereldgeschiedenis, de *Vitae* van Plutarchus, de *Histoire de Venise* door Nani, de *Metamorfosen* van Ovidius, La Bruyère, de *Mondes* van Fontenelle, zijn *Dialogues des morts* en een paar delen Molière werden naar mijn vaders werkkamer gebracht en ik las hem er tijdens zijn werk elke dag uit voor. Ik kreeg er op een buitengewone en misschien voor die leeftijd wel unieke manier de smaak van te pakken. Vooral Plutarchus werd mijn favoriete lectuur. Het genoeg dat ik erin vond hem onophoudelijk te herlezen bracht me een beetje van de romans af en al snel gaf ik de voorkeur aan Agesilaüs, Brutus en Aristides boven Orondates, Artamenes en Juba. Door deze boeiende lectuur en de daaropvolgende gesprekken tussen mijn vader en mij, werd die onafhankelijke en republikeinse geest gevormd, dat ontombare en trotse, geen juk of dienstbaarheid duldende karakter, dat me mijn leven lang in situaties die mijn vrije

ontplooiing belemmerden, heeft gekweld. Onophoudelijk bezig met Rome en Athene, levend om zo te zeggen met hun grote mannen, zelf geboren als burger van een republiek en zoon van een vader wiens sterkste hartstocht zijn vaderlandsliefde was, raakte ik door zijn voorbeeld in vuur en vlam. Ik waande me Griek of Romein. Ik werd de persoon wiens leven ik las. Het verhaal van de daden van standvastigheid en onverschrokkenheid die mij hadden getroffen, deed mijn ogen schitteren en mijn stem schallen. Toen ik eens aan tafel het avontuur van Scaevola aan het vertellen was, zag iedereen tot zijn schrik hoe ik mijn hand uitstak en boven een vuurpot hield om zijn daad aanschouwelijk te maken.

Ik had een broer die zeven jaar ouder was dan ik. Hij leerde het beroep van mijn vader. De buitengewone genegenheid die men mij betoonde, maakte dat hij wat verwaarloosd werd en dat vind ik zeker niet te rechtvaardigen. Zijn opvoeding droeg de sporen van die verwaarlozing. Hij ging het pad van de losbandigheid op, zelfs al vóór de leeftijd waarop men echt losbandig kan zijn. Hij werd bij een andere leermeester geplaatst, waar hij er regelmatig vandoor ging, zoals hij dat ook thuis had gedaan. Ik zag hem bijna niet. Ik kan nauwelijks zeggen dat ik hem gekend heb, maar desondanks hield ik veel van hem en hij hield van mij, voorzover een deugniet ergens van kan houden. Ik herinner me dat, toen mijn vader hem een keer woedend een aframmeling gaf, ik mezelf onverschrokken tussen hen in wierp en mijn armen vast om mijn broer geklemd hield. Op die manier beschermde ik hem met mijn lichaam, waardoor ik de slagen kreeg die voor hem bestemd waren en ik hield zo koppig vol dat mijn vader hem op het laatst genade schonk, hetzij omdat hij ontwapend was door mijn geroep en mijn tranen, hetzij om mij niet erger af te tuigen dan mijn broer. Ten slotte ging het met mijn broer zo slecht dat hij wegliep en helemaal verdween. Kort daarna hoorden we dat hij in Duitsland was. Hij schreef ons nooit. Sindsdien hebben we niets meer van hem gehoord en zo ben ik de enige zoon gebleven.

Terwijl de opvoeding van die arme jongen werd verwaarloosd, gebeurde dat zeker niet met die van zijn broer. Koningskinderen konden niet met meer toewijding worden verzorgd dan ik in mijn eerste levensjaren, verafgoed door al wat mij omringde en, wat nog zeldzamer is, altijd behandeld als een geliefd, nooit als een verwend kind. Nooit mocht ik, tot het moment dat ik het ouderlijk huis verliet, met de andere kinderen op straat rondzwerven, nooit hoefde men bij mij weerstand te bieden of toe te geven aan een van die bevliegingen die men aan de natuur toeschrijft en die uitsluitend het gevolg zijn van de opvoeding. Ik had de gebreken die bij mijn leeftijd hoorden. Ik was een kletskous, een snoeper en soms loog ik. Ik moet vruchten, suikergoed, etenswaren hebben gestolen, maar nooit heb ik er genoeg in gevonden kwaad te doen, schade aan te richten, anderen lastig te vallen of arme dieren te kwellen. Toch herinner ik me dat ik eens heb gewaterd in de kookketel van een van onze burens, vrouw Clot, terwijl zij naar de kerk was. Ik geef zelfs toe dat de herinnering daaraan mij nog steeds aan het lachen brengt, omdat vrouw Clot, overigens een beste vrouw, het knorrigste oude mens was dat ik in mijn leven heb gekend. En dat is dan de korte en ware geschiedenis van al mijn kinderlijke euvelheden.

Hoe had ik slecht kunnen worden met alleen maar voorbeelden van goedheid voor ogen en de beste mensen van de wereld om mij heen? Mijn vader, mijn tante, mijn verzorgster, mijn familie, onze vrienden, onze burens, kortom alles in mijn nabijheid, gehoorzaamde mij weliswaar niet, maar hield van mij en ik hield op dezelfde manier van hen. Mijn luimen werden zo weinig aangemoedigd en zo weinig tegengewerkt dat het niet bij me opkwam ze te hebben. Ik kan zweren dat ik, tot het moment waarop ik bij

een meester werd geplaatst, niet geweten heb wat een gril was. Behalve als ik bij mijn vader zat te lezen of te schrijven of als mijn verzorgster met mij ging wandelen, was ik altijd bij mijn tante en zag ik haar borduren of hoorde ik haar zingen terwijl ik naast haar zat of stond en ik was tevreden. Haar vrolijkheid, haar vriendelijkheid, haar innemende gezicht hebben zulke sterke indrukken bij me achtergelaten dat ik haar uiterlijk, haar blik en haar houding nog steeds voor me zie. Ik herinner me haar lieve woordjes. Ik kan nog zeggen hoe ze gekleed en gekapt ging zonder de beide krulletjes te vergeten waarin haar zwarte haar, volgens de mode van die dagen, over haar slapen hing.

Ik ben ervan overtuigd dat ik aan haar mijn liefde of beter nog mijn passie voor de muziek te danken heb, die zich pas veel later echt heeft ontwikkeld. Ze kende een ongelooflijk aantal wijsjes en liedjes, die ze zong met een zoete, zachte stem. Met haar gelijkmatige humeur hield deze voortreffelijke vrouw hersenspinsels en sombere gedachten verre van zichzelf en van haar omgeving. De aantrekkingskracht die haar gezang op mij uitoefende was zo sterk dat niet alleen verschillende van haar liedjes mij altijd zijn bijgebleven, maar dat, nu ik haar verloren heb, er met het ouder worden ook een paar die ik sinds mijn kinderjaren totaal vergeten was, weer in mij bovenkomen met een geheimzinnige kracht die ik niet kan beschrijven. Zou men willen geloven dat ik, een door zorgen en verdriet gekwelde ouwe zeur, mezelf er soms op betrap dat ik huil als een kind, terwijl ik met gebroken, trillende stem die wijsjes neurie? Van één in het bijzonder is de complete melodie weer in mijn herinnering teruggekeerd, maar de tweede helft van de tekst is zich blijven verzetten tegen al mijn pogingen om me het geheel weer te herinneren, ofschoon de rijmwoorden vaag weer in mij opkomen. Dit is het begin en wat ik van de rest nog heb kunnen achterhalen:

Tircis, ik durf niet goed
Naar jou en je schalmei
Te luist'ren bij de iep;
Al speel je nog zo zoet,
Men kletst al in 't geniep.

.....
Een herder
Bindt zich
..... gevarenvrij.
Wie roos zoekt, doorn ontmoet.

Ik vraag me af waarin de weemoedige bekoring ligt die mijn hart in dit lied vindt. Het is een eigenaardigheid waarvan ik niets begrijp, maar het is me volslagen onmogelijk het lied uit te zingen zonder dat ik door tranen word onderbroken. Ik ben vaak van plan geweest naar Parijs te schrijven om naar de rest van de woorden te laten zoeken, als iemand ze tenminste nog kent. Maar ik ben er bijna zeker van dat mijn plezier om me dit wijsje te herinneren gedeeltelijk weer verloren zou gaan als ik het bewijs in handen had dat ook andere mensen dan mijn arme tante Suson het gezongen hebben.

Dat waren de eerste gevoelens bij mijn intrede in het leven. Zo begon zich in mij dat zowel trotse als tedere hart, dat weke maar toch ook ontembare karakter te vormen of te openbaren dat, voortdurend heen en weer geslingerd tussen zwakheid en moed, tussen toegeeflijkheid en kracht, mij tot op het laatst met mijzelf in conflict heeft gebracht en ervoor gezorgd heeft dat onthouding en genot, plezier en matiging me

gelijkelijk zijn ontgaan.

Deze rustige opvoeding werd onderbroken door een voorval waarvan de gevolgen mijn verdere leven hebben beïnvloed. Mijn vader had een twist met een zekere Gautier, een Franse kapitein, die familie had in de Raad. Deze Gautier, een onbeschaamd en lafhartig persoon, kreeg een neusbloeding en om zich op mijn vader te wreken, beschuldigde hij hem ervan dat hij in de stad zijn degen had getrokken. Toen men mijn vader in de gevangenis wilde zetten, hield die hardnekkig vol dat volgens de wet de aanklager daar tegelijk met hem moest worden opgesloten. Toen hij dat niet gedaan kon krijgen wilde hij liever Genève verlaten en voor de rest van zijn leven in het buitenland wonen dan toe te geven op een punt waarop hij dacht dat zijn eer en zijn vrijheid in het geding waren.